

*Веприняк І. Д.,  
аспірант кафедри англійської філології  
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

## ЛІНГВОКОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ІДІОСИНКРАТИЧНОЇ ПСИХІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖА У РОМАНІ ВІРДЖИНІ ВУЛФ «MRS DALLOWAY»

**Анотація.** Стаття присвячена розгляду особливостей мовної об'єктивації ідіосинкратичної психічної реальності персонажа у тексті роману Вірджинії Вулф «Mrs Dalloway». На основі лінгвотекстуальної проекції домінантних ментально-психологічних явищ описано лінгвокогнітивну модель сприйняття дійсності персонажа у контексті двох вимірів: когнітивного патерну сприйняття дійсності в маніакальному стані та когнітивного патерну сприйняття дійсності у стані депресії.

**Ключові слова:** лінгвокогнітивна модель психічної реальності, мовна особистість персонажа, когнітивна констеляція, мовна (лінгвальна) об'єктивація.

**Постановка проблеми.** Мова є універсальним засобом об'єктивації суб'єктивної психічної реальності людини, що спонукає науковців досліджувати індивідуальну когнітивну модель сприйняття дійсності мовної особистості з перспективи її вербальної маніфестації. Під когнітивною моделлю сприйняття дійсності ми розуміємо сукупність індивідуальних патернів функціонування психосемантичних механізмів, результатом чого є перетворення перцептивного досвіду індивіда у структуровану систему значень.

Дослідження лінгвокогнітивної моделі психічної реальності літературного персонажа, виходячи з міметичного характеру її репрезентації (адже фікціональна психічна реальність персонажа імітує свій нон-фікціональний прототип у позахудожній реальності), передбачає дослідження мовної поведінки (як екстеріоризованої, так і інтеріоризованої) персонажа, відштовхуючись від його статусу мовної особистості.

Симбіозні тенденції у вивченні суб'єктивної психічної реальності мовної особистості (автора і «господаря» мовної реальності) лінгвістикою, філологічними дисциплінами, психологією та психіатрією зумовили виникнення таких міждисциплінарних напрямів, як психіатричне літературознавство, представники якого здійснюють психіатричний аналіз персонажів художнього твору (К. Леонгард, В.П. Руднев, В.П. Белянін) та патофілологістика, що вивчає відхилення у формуванні та перебігу мовних процесів суб'єктів, що перебувають у змінених станах свідомості (Д. Співак, Р. Кюлер, В. Еванс) або у патологічних психічних станах (А.А. Леонтьєв, Р. Рібер, Х. Веттер).

Зокрема оригінальну концепцію психолінгвістичного аналізу тексту пропонує В.П. Белянін. Вводячи поняття емоційно-сислової домінанти, науковець досліджує художні тексти з точки зору превалюючих у них так званих «психолінгвістичних компонентів»: семантичних компонентів, що знаходять своє вираження у лексиці та синтаксисі тексту, стилістичних особливостях, психічному та емоційному станах персонажів тексту, особливості організації хронотопу [1, с. 50–55].

Схожий підхід до аналізу художнього дискурсу демонструє російський лінгвіст, психоаналітик та семіотик В.П. Руднев, однак на противагу В.П. Белянінову вчений досліджує не тільки тексти літературних творів, власне мовних фрагментів, але й тексти інших знакових систем: кінотексти, тексти масмедіа, музичні, живописні тексти тощо. Серед адресантів (авторів, персонажів текстів) «психопатологічних» текстів науковець виділяє психотиків (наприклад, Рене Магрітт, автор картини «La reproduction interdite», 1937), шизоїдів (персонажі фільмів Д. Лінча, зокрема «Lost Highway», 1997, «Mulholland Drive», 2001), епілептоїдів (князь Мишкін, головний герой роману Ф.М. Достоевського «Идиот», 1869), кататоників (Бромден, один із персонажів роману Кена Кізі «One Flew Over the Cuckoo's Nest», 1962), нормоїдів уві сні (Ілля Ілліч Обломов, головний герой роману І.А. Гончарова «Обломов», 1859) та інших персонажних психотипів [4, с. 78–162].

Тим не менш, теоретико-методологічну базу дослідження психічних феноменів на матеріалі художнього дискурсу становлять використовувані нейролінгвістами, психолінгвістами, психодіагностами та когнітологами принципи, засади та моделі аналізу мови та мовлення реальних «неперсонажних» мовних особистостей. Так, актуальними на сьогодні є роботи В.Е. Пашковського, який досліджує особливості формального вираження та семантизації патологічних текстів [3]. Згідно з викладеними науковцем положеннями у випадку інтактності фізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності у мові акцентуованих осіб та осіб з порушеннями психіки та свідомості різного патогенезу простежується деструкція денотата, дефект конотата, збіднення словникового запасу, псевдозбагачення словникового запасу (надмірне вживання індивідуальних неологізмів) тощо [3, с. 34–47].

**Мета** нашого дослідження полягає у розкритті когнітивної моделі суб'єктивної реальності персонажа, що перебуває у стані біполярного афективного розладу, крізь призму специфіки її лінгвальної об'єктивації у тексті художнього твору. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) дослідити лінгвальні маркери ідіосинкратичних психічних явищ, які відіграють домінуючу роль у суб'єктивній ресеміотизації дійсності персонажа роману В. Вулф «Mrs Dalloway» (1925) Септімуса Сміта; 2) на основі виявленого патерну проявів та функціонування ідіосинкратичних психічних явищ реконструювати лінгвокогнітивну модель суб'єктивної реальності персонажа.

**Виклад основного матеріалу.** У досліджуваному романі спотворене сприйняття дійсності, зумовлене потьмареним станом свідомості одного з головних героїв Септімуса Сміта об'єктивується у двох вимірах наративної стратегії автора: у внутрішньому монолозі персонажа та у безпосередньому опи-



Рисунок 1. Лінгвокогнітивна модель маніакальної та депресивної констеляцій у загальному континуумі свідомості Септімуса Сміта

сі автором імагінативної та емоційно-мисленнєвої діяльності персонажа у формі невласне прямої мови. Така нарративна стратегія автора дозволяє дослідити не лише вербальні, але й конвертовані у вербальну форму візуальні, аудіальні, кінестетичні інтерсуб'єктивні складники ментального лексикону (*lingua mentalis*) персонажа.

Інтроспективні ремарки персонажа дають змогу спостерігати надмірну емоційну мінливість: від ейфорії та гіпероптимістичної оцінки оточення до глибокої депресії з суїцидальними намірами: «...this beauty, this exquisite beauty, and tears filled his eyes as he looked at smoke words languishing and melting in sky and bestowing upon him in their inexhaustible charity and laughing goodness...»; «...this killing oneself, how does one set about it, with a table knife, uglily, with floods of blood, – by sucking a gaspipe? He was too weak [...] he was quite alone, condemned, deserted, as those who are about to die are alone». (Тут і далі цитовано за електронним джерелом [5], посилання на твір «Mrs Dalloway» подаються у дужках – (MD)). Мотиви біполярної лабільності, стрибкоподібності психологічних станів у зображенні суб'єктивних переживань Септімуса дозволяють припускати авторську спробу імітувати явище, відоме у науковому обігу, як маніакально-депресивний розлад (або біполярний афективний розлад) [2]. Лінгвотекстуальна проекція домінантних ментально-психологічних явищ експлікує ідіосинкратичну когнітивну модель сприйняття дійсності вищезгаданого персонажа, яка являє собою суб'єктивну ресеміотизацію дійсності за дзеркальним патерном двох когнітивних комплексних констеляцій: маніакальної констеляції та її «негативу» – депресивної констеляції. Обидві констеляції являють собою акцентуовані компоненти загального континууму свідомості персонажа. Особливість інтеграції вищезгаданих констеляцій у загальний континуум свідомості полягає у біполярно-дзеркальному характері їх королювання: У лінгвотекстуальній проекції обох констеляцій нами виявлено такий комплекс акцентуованих психологічних явищ: маячення, порушення сенситивності, спотворення вітальних потягів, резонерство, символізм мислення. Біполярність вищенаведених психологічних явищ та їх маніакальна або депресивна маркованість відбиті у фабулі переживань персонажа. Так, у маніакальному стані мовлення Септімуса (внутрішнє і зовнішнє) перенасичене гіпероптимістичними ідеями, аксіологічний аспект висловлювань маніфестує гіперпозитивну оцінку перцептивного досвіду: «...trees are

alive; next there is no crime; next love, universal love»; «...that was truth now. Beauty was everywhere» (MD). У стані депресії спостерігаємо протилежне явище – психоемоційне піднесення змінюється гіперпессимізмом та зосередженням на негативних аспектах подій та явищ: «The world wavered and quivered and threatened to burst into flames. It is I who am blocking way, he thought. Was he not being looked at and pointed at; was he not weighted there, rooted to pavement» (MD). Графічно проілюструвати лінгвокогнітивну модель маніакальної та депресивної констеляцій у загальному континуумі свідомості Септімуса Сміта можна таким чином (Рис. 1):

Отже, аналіз внутрішнього та зовнішнього мовлення Септімуса дозволяє проілюструвати лінгвотекстуальну експлікацію маніакально-депресивної когнітивної моделі сприйняття дійсності, виокремлюючи комплекс акцентуованих психічних явищ (I) маніакальної та (II) депресивної констеляцій:

I) маніакальна констеляція:

1. Маячення:

– мегаломанія (манія величі). Тематика: маячення відкриття та реформаторства: «Men must not cut down trees. There is a God. (He noted such revelations on backs of envelopes.) Change world. No one kills from hatred. Make it known (he wrote it down)» (MD); маячення всемогутності: «Why could he see through bodies, see into future, when dogs will become men?; He knew all their [people's] thoughts, he said; he knew everything» (MD); маячення месіанське: «Look the unseen bade him, voice which now communicated with him who was greatest of mankind, Septimus, lately taken from life to death, the Lord who had come to renew society, scapegoat, eternal sufferer...» (MD);

– маячення персекюторне. Тематика: маячення позитивного впливу: «So, thought Septimus, looking up, they are signalling to me [...] signalling their intention to provide him, for nothing, for ever, for looking merely, with beauty, more beauty!» (MD).

2. Порушення сенситивності – психічна гіперестезія (надмірне загострення сприйняття): «Happily Rezia put her hand with a tremendous weight on his knee so that he was weighted down, transfixed, or excitement of elm trees rising and falling [...] would have sent him mad» (MD).

3. Спотворення вітальних потягів – маніакальні екстаз-переживання: «...he would tell them in a few moments, only a few moments more, of this relief, of this joy»; «...all of this, calm and reasonable as it was, made out of ordinary things as it was, was truth now; beauty...» (MD).

4. Символізм мислення – маніакальна символізація: «...the aeroplane soared straight up [...] wherever it went, out fluttered behind it a thick ruffled bar of white smoke which curled and wreathed upon sky in letters [...] So, thought Septimus, looking up, they are signalling to me. Not indeed in actual words; that is, he could not read language yet...» (MD).

5. Резонерство (порожні вербальні посилання) маніакальної спрямованості.

Тематика: псевдонаукова: «A marvellous discovery indeed – that human voice in certain atmospheric conditions (for one must be scientific, above all scientific) can quicken trees into life!» (MD).

II) Депресивна констеляція:

1. Маячення:

– мікроманія (манія самоприниження). Тематика: гріховності і самозвинувачення: «So there was no excuse; nothing whatever matter, except sin for which human nature had condemned him to death; that he did not feel [...] all other crimes raised their

heads and shook their fingers...» (MD); нігілістична (маячення Котара): «In street, vans roared past him; brutality blared out on placards; men were trapped in mines; women burnt alive...» (MD); «he [...] was so pocked and marked with vice that women shuddered when they saw him in street. The verdict of human nature on such a wretch was death» (MD);

– маячення персекуторне. Тематика: манія переслідування та шкоди: «Septimus repeated to himself, human nature is on you. Holmes and Bradshaw are on you. They scour desert. They fly screaming into wilderness. The rack and thumbscrew are applied. Human nature is remorseless» (MD).

2. Порушення сенситивності – психічна анестезія (втрата почуттів): «But beauty was behind a pane of glass. Even taste [...] had no relish to him [...] He looked at people outside; happy they seemed [...] But he could not taste, he could not feel» (MD); «His wife was crying, and he felt nothing» (MD).

3. Спотворення вітальних потягів – авітальні тенденції: «One cannot bring children into a world like this. One cannot perpetuate suffering...» (MD); «...he [...] talked and chattered and laughed, making up stories. Suddenly he said, 'Now we will kill ourselves,' when they were standing by river...» (MD).

4. Символізм мислення – депресивна символізація: «She had had to buy roses, Rezia said, from a poor man in street. But they were almost dead already, she said, arranging roses. So there was a man outside; Evans presumably; and roses, which Rezia said were half dead, had been picked by him in fields of Greece» (MD).

5. Резонерство депресивної спрямованості: «It was heat wave presumably, operating upon a brain made sensitive by eons of evolution. Scientifically speaking, flesh was melted off world. His body was macerated until only nerve fibres were left» (MD); «... Septimus cried out about human cruelty – how they tear each other to pieces. The fallen, he said, they tear to pieces [...] The rack and thumbscrew are applied. Human nature is remorseless» (MD).

**Висновки.** Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про переваги когнітивного підходу до мови у розкритті лінгвістичних і семантичних механізмів продукування висловлювань перебуваючого у порушеному стані свідомості персонажа. Поліпарадигмальність когнітивної лінгвістики, зокрема примат психосемантичних методів аналізу у виборі інструментарію дослідження індивідуальної системи значень мовної особистості дає можливість здійснити ґрунтовний всебічний аналіз мовної репрезентації когнітивної моделі сприйняття дійсності персонажа художнього твору. Спроба емпіричної верифікації обраної концепції на прикладі аналізу ідіосинкратичної лінгвокогнітивної моделі інших станів свідомості пер-

сонажів (наприклад, інсомнії, марення, сп'яніння тощо) у англомовній художній прозі становить перспективу дослідження.

#### *Література:*

1. Белянин В.П. Психологическое литературоведение. Текст, как отражение внутренних миров автора и читателя : монография / В.П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.
2. Блейхер В.М. Толковый словарь психиатрических терминов. – [Электронный ресурс] / В.М. Блейхер, И.В. Крук. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. – Режим доступа : <http://Vocabulary.Ru/Dictionary/28/Symbol/192/Page/12>
3. Пашковский В.Э. Психиатрическая лингвистика : монография / В.Э. Пашковский, В.Р. Пиотровская, Р.Г. Пиотровский. – СПб. : Наука, 1994. – 161 с.
4. Руднев В.П. Новая модель бессознательного / В.П. Руднев. – М. : Гнозис, 2012. – 288 с.
5. Woolf V. Mrs Dalloway. – [Electronic resource] / Virginia Woolf // eBooks@Adelaide, University of Adelaide Library. – Mode of access : <https://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91md/>.

#### **Вепрняк И. Д. Лингвокогнитивная модель идиосинкратической психической реальности персонажа в романе Вирджинии Вулф «Mrs Dalloway»**

**Аннотация.** Статья посвящена рассмотрению особенностей языковой объективации идиосинкратической психической реальности персонажа в тексте романа Вирджинии Вулф «Mrs Dalloway». На основе лингвотекстуальной проекции доминантных ментально-психологических явлений описана лингвокогнитивная модель восприятия действительности персонажа в контексте двух измерений: когнитивного паттерна восприятия действительности в маниакальном состоянии и когнитивного паттерна восприятия действительности в состоянии депрессии.

**Ключевые слова:** лингвокогнитивная модель психической реальности, языковая личность персонажа, когнитивная констелляция, речевая (лингвальная) объективация.

#### **Vepryniak I. Linguo-cognitive model of idiosyncratic psychic reality of personage in the novel «Mrs Dalloway» by Virginia Woolf**

**Summary.** The article examines peculiarities of linguistic manifestation of character's idiosyncratic psychic reality in novel by Virginia Woolf «Mrs Dalloway». On basis of linguo-textual projection of dominant mental-psychological phenomena, idiosyncratic cognitive model of character's reality perception was investigated in context of two dimensions: cognitive pattern of reality perception in a manic state and pattern of perceiving reality in a state of depression.

**Key words:** linguo-cognitive model of psychic reality, linguistic personality of a personage, cognitive constellation, language manifestation.